

Бәкірова Самал Әбілпатташқызының 8D02108-Хореография білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін ұсынылған

«Хореография өнері саласында мамандарды даярлаудың қазақстандық моделі (ұлттық би өнерін дамыту негізінде)»

**тақырыбындағы диссертациясына
АҢДАТПА**

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Әлемдік жетекші стандарттарға сай келетін замануи хореографиялық білім беру жүйесін құру - мәдениетті дамытудың, ұлттың өзіне тән құндылықтарын айшықтаудың бірден бір жолы. Би мәдениетін сақтау, отандық хореографиялық білім беру саласын арттыру жетекші әдіснамалық тәсілдерді зерттеуді қажет етеді. Өнер саласында білім беру жүйесін реформалау оқытудың жаңа әдістемелерін қолдану арқылы, хореографиялық білім беруді дамытуға және халықтың мәдени мұрасын сақтауға жол ашатын тиімді тәсілдерді әзірлеуді көздейді. Ұлттық би өнерінің мазмұны халықтың идеялары мен тәжірибесіне толы, сонымен қатар, олар өз кезегінде жас ұрпақтың мәдени өмірін байытады.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылдың 2 қыркүйегіндегі жолдауында «Қазір бізге Тәуелсіздіктің жетістіктерін еселеп, елімізді дамудың жаңа сапалы кезеңіне шығару мүмкіндігі беріліп отыр» – деп айтып өткендей, жетістіктеріміздің еселенуі отандық хореография өнерінің дамуында көрініс тапты. Хореография өнерінің дамуы, отандық кәсіби мектептеріміздің тәжірибесіне тікелей байланысты. Осы орайда жаңа заман талаптарына сай қалыптасқан қазақстандық хореография өнері саласында білім беру жүйесінің мақсаты мен міндеттерін айқындау, балет және ұлттық би өнерінің бірегей даму тәжірибесін терең зерделеу арқылы әлемдік бәсекеге қабілетті жан-жақты хореограф-мамандарды дайындау жолдарын қарастыру тақырыптың өзектілігі болып табылады.

Тақырыптың зерттелу деңгейі: XVII-XVIII ғасырда хореография өнерінде білім беру саласының қалыптасуы П.Бошанның аяқ қалыптарын анықтауынан, Р. Фейенің жаңа театрлық-би тілін әзірлеуінен, Ж.Ж. Новердің «Письма о танце и балетах» атты еңбегінің жарыққа шығуымен байланыстырамыз. П. Бошанның теориялық тұжырымдамасының жалғасы ретінде, 1820 жылы К. Блазис «Элементарный учебник теорий и практики танца» атты еңбегін жазады. Аталған еңбекте біз алғаш рет хореографиялық сабақтарды құраушы компоненттерге сипаттама берілгенін көреміз: хореографиялық сабақ («үйретудің жаңа әдісі», «үйретуші»), ғылыми-терминологиялық жүйе және т.б.). К. Блазис педагогикалық мақсатта кез-келген қозғалыстың мәнін түсінуді жеңілдету үшін қимылдарды жеке қарастырады.

Л.Д. Блок «Классический танец: история и современность» еңбегінде француз, италян, орыс мектептерінің ерекшеліктерін зерттеп, классикалық би техникасының пайда болуы мен даму тарихына тоқталады.

Т.А. Филановская Ресей хореографиялық білім беру жүйесінің қалыптасу кезеңдерін қарастырып, алғаш рет «модель» ұғымын зерттейді.

Хореографиялық кәсіби мектептердің тарихы мен тәжірибесі М.К. Леонованың (Мәскеу мемлекеттік хореография академиясы), А.В. Фомкиннің (А.Я. Ваганова атындағы Орыс балет академиясы) еңбектерінде қарастырылады.

T. Benn, I. Pulinkala, M. Nuxley, A. Carter, J. Jin, R. Martin т.б. шет елдік ғалымдардың ғылыми мақалаларынан хореографиялық білім беру процесіндегі мәселелер, сабақтарды ұйымдастырудағы әдіс-тәсілдер талқыланады.

Зерттеу мәселесі бойынша отандық ғалымдардың еңбектеріне тоқталатын болсақ, Л.П. Сарынованың, С.А. Кузембаеваның, 1980 жылға дейін ұлттық хореография өнерінің тарихы мен дамуын сипаттайды. Сонымен қатар, отандық хореография өнерінің даму тарихы Л.М. Кремердің, Т.О. Ізімнің, ұлттық балет спектакльдерінің режиссурасының даму бағыты Г.Т. Жұмасейітованың, А.Е. Кусанованың еңбектерінде қарастырылған.

Ал, Ш.Б. Жиенқұлованың, Д.Т. Әбіровтің, О.В. Всеволодская-Голушкевичтің, Г.Н. Бейсенованың еңбектері қазақ биін танып білуге негіз болады. Қазақ биін оқытудың әдістемелік қағидаларында дәстүр сабақтастығы көрініс табады. Осы орайда, А.К. Кульбекова мен Т.О. Ізімнің, А.А. Татидің, Г. Орымбаева және А. Калелованың еңбектері аға буынның зерттеулерінің негізінде әзірленіп, жоғары оқу орындарында қазақ биі сабағын жүргізуді жүйелеуге өзіндік үлес қосса, А.Б. Шанкибаеваның зерттеулері қазақ биінің даму тарихына арналады.

Хореографиялық білім беру жүйесіндегі кәсіби шеберлік, мәселелері А.К. Кульбекованың, кәсіби құзыреттілік Б.С. Тлеубаеваның, отандық хореография өнерінің педагогикасы Л.А. Николаеваның, кәсіби ұтқырлық Д.К. Азизханованың еңбектерінде зерттеледі.

Зерттеу жұмысының нысаны: Хореография өнері саласындағы мамандарды даярлаудағы білім беру үрдісі.

Зерттеу жұмысының пәні: Қазақстандық жетекші оқу орыны Қазақ ұлттық хореография академиясының мысалында хореографиялық өнер саласындағы мамандарды даярлаудың қазақстандық моделі (ұлттық биді дамыту негізінде).

Зерттеу базасы: ҚР МСМ МК «Қазақ ұлттық хореография академиясы» ШЖҚ РМК (әрі қарай «Қазақ ұлттық хореография академиясы»).

Зерттеу жұмысының мақсаты: Қазақстанда кәсіби хореографиялық білім беру моделін ғылыми тұрғыдан негіздеу, хореографиялық өнер саласында мамандар даярлаудың отандық тәжірибесінің ерекшелігін айқындау (ұлттық би өнерін дамыту контекстінде).

Зерттеу жұмысының міндеттері:

- хореографиялық өнер бағыты бойынша мамандар даярлауды дамыту кезеңдерін айқындау;

- хореографиялық өнер саласында мамандар даярлауда Қазақ ұлттық хореография академиясының жаңалықтары мен жаңа тәсілдерін анықтау және негіздеу;

- хореографиялық өнер саласында қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудың ерекшеліктерін саралау;

- хореография академиясындағы қазақ биінің ғылыми-зерттеу зертханасының қызметін талдау;

- ұлттық хореография бойынша мамандарды даярлауда авторлық әдістемелерін талдау арқылы қазақ биі бойынша сабақтар өткізудің вариативтік нысандарын анықтау;

- ұлттық биді дамыту негізінде хореограф-мамандарды даярлаудың қазақстандық моделін жетілдірудің перспективалық міндеттерін айқындау.

Зерттеудің ғылыми болжамы.

Заманауи білім беру жүйесі хореографиялық білім берудің жүйеленген моделімен сипатталады, онда сараптау және одан әрі дамыту мен жетілдіру тенденцияларын анықтау қолжетімді болады. Ғылыми-шығармашылық ізденістердің белсенді дамуы, хореографиялық білім берудің ерекшеліктеріне терең көзқарас, оқу процесін ұйымдастыруда заманауи әдістерді қолдану, халықаралық байланыстардың дамуы бүгінгі таңда оқу үдерісін жетілдірудің болашағын анықтайды және сондай-ақ әлемдік деңгейде ұлттық хореографиялық өнер саласындағы мамандарды даярлауға арналған білім берудің қазақстандық үлгісін тануға кепілдік береді.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық негіздері.

1. Би өнерінің тарихын, қалыптасу жолын зерттеген Ж.Ж. Новерр, Е.В. Герцман, Т.А. Филановская, В.Н. Торгашов, М.Эммануэля, Л.Д. Блок, В.М. Красовская, Т.М. Родина, И.М. Гурков, Д.М. Трускиновская, Т.О. Ізім және т.б. ғалымдардың еңбегіне сүйене отырып (ежелгі дәуірдегі би өнері (б.з. V ғ. дейін), орта ғасырдағы би өнері (V -XV ғ.), қайта өрлеу дәуіріндегі би өнері (XV-XVIIғ.), ағарту дәуіріндегі би өнері (XVII-XIX ғ.), XIX-XX ғасырдағы би өнері деп кезеңдерге бөліп талдаймыз. Аталған кезеңдердегі би өнерінің даму тарихымен қатар, би өнерін үйрету процесі зерделенді.

2. Отандық хореография педагогикасының даму жолын Л.М. Кремердің [15], Л.А. Николаеваның, А.К. Кульбекованың, А.А. Садыкованың зерттеулерінен, балет өнерінің дамуына үлес қосқан көрнекті педагогтардың тәжірибесін А.В. Селезнев атындағы Алматы хореография училищесінің мұрағаты мен мұражайының тарихи қорының негізінде зерттеп, талданды.

3. Елімізде жоғары білім беретін жетекші оқу орындарының тәжірибесі Л.М. Кремердің, З.А. Кастееваның, Т.О. Ізімнің, Г.Ю. Саитованың, А.К. Кульбекованың, Б.С. Тлеубаеваның, Д.В. Сушковтың, Д.Д. Уразымбетовтың еңбектеріне сүйене отырып, талдау жасалынды.

4. Қазақ ұлттық хореография академиясының тәжірибесін талдауда Ф.Б. Мусинаның, А.К. Кульбекованың ғылыми мақалалары және академияның 2016-

2022 жылдар аралығындағы есептері, веб порталы, әлеуметтік желілердегі парақшалары сараланды.

5. Г. Битенова, М.Е. Валукин, В.Ю. Никитин, Ц. Хуанг, Цзыхао (Майкл) Ли, Т. Андерсон, Д.Дрон, R. M. Gagne, Т. Heyang, R. Martin, А. Sööta, E.Viskusb, S. Gingrasso, H. Wang, Z. Li, M. Zhou, Т. Teo, Y.You сынды ғалымдардың еңбектері арқылы хореография өнері саласында қашықтықтан білім берудің жолдары анықталды.

6. «Қазақ биі» пәнін жүргізудің вариативті түрлерін анықтауда Ш. Жиенқұлованың, Д.Т. Әбіровтің, О.В. Всеволодская-Голушкевичтің, Г.Н. Бейсенованың, А.К. Кульбекова мен Т.О. Ізімнің, А.А. Татидің, А.Т. Молдахметованың ғылыми зерттеулері және академияның қазақ ұлттық биінің ғылыми-әдістемелік зертханасы мұрағатының видеоматериалдары сараланды.

Зерттеудің әдістері:

- зерттеу мәселесі бойынша өнертану, психологиялық-педагогикалық бағыттағы әдебиеттерді ғылыми-теориялық талдау;
- хореографиялық педагогикадағы озық тәжірибені негіздеудегі жалпылама, зерттеу нәтижелерін әзірлеу мен тұжырымдаудағы жобалау әдістері;
- Қазақ ұлттық хореография академиясының отандық тәжірибесі мен білім беру үдерісін ғылыми негіздеуде бақылау талдау, сұхбаттар жүргізу;
- Қазақ ұлттық хореография академиясының тәжірибесі мен басқа да балет мектептерінің қызметін салыстырмалы түрде талдау.

Зерттеу жұмысының теориялық маңыздылығы:

- отандық хореография педагогикасының даму кезеңдері анықталды;
- хореографиялық білім беру деңгейлерінде кәсіби қазақ биін оқытудың мақсаттары мен міндеттері, дайындық ерекшеліктері талданып, жүйеленді;
- ұлттық биді дамыту негізінде хореограф-мамандар даярлаудың қазақстандық моделін іске асырудың перспективалық міндеттері айқындалды.

Зерттеу жұмысының практикалық маңыздылығы:

Зерттеу жұмысының ғылыми тұжырымдамасы хореографиялық өнер саласындағы мамандарды даярлау процесін жаңғыртуға, білім беру процесінің сапасын арттыруға ықпал етеді. Жүргізілген жұмыстың практикалық маңыздылығы - Қазақ ұлттық хореография академиясында және басқа да хореографиялық оқу орындарында олардың қызметінің барлық бағыттары бойынша көп деңгейлі білім берудің ұлттық моделін жетілдіруде пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеу жұмысының жаңалығы:

1. Отандық хореографиялық білім беру жүйесінің қалыптасу кезеңдері талданып, «қазақстандық модель» ұғымына анықтама берілді.
2. Хореография өнері бағытында Қазақ ұлттық хореография академиясының тәжірибесі мен жетістіктері сараланып, сонымен қатар, төтенше жағдайда оқу үрдісін ұйымдастырудың жолдары анықталды (бүкіләлемдік пандемия Covid - 19).

3. Қазақ ұлттық хореография академиясының ұлттық би өнерін дамытудағы негізгі бағыттары зерделеніп, ұлттық биді дамыту негізінде хореограф-мамандар даярлаудың қазақстандық моделін іске асырудың жолдары ұсынылды.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Отандық хореография педагогикасының өзекті мәселелерін зерттеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, үш кезеңге бөлу арқылы даму тарихына хореонологиялық анықтама берілді: 1934-1950 жылдар - қалыптасуы, 1950-1980 жылдар - дамуы, 1980 жылдан қазіргі уақытқа дейін - жетілдірілуі.

2. Еліміздің хореографиялық білім беру жүйесінің мазмұндық сипаттарын қарастырып, орта және жоғары оқу орындарында білім беру үрдісінде кезедесетін бірқатар мәселелер айқындалып, шешу жолдары ұсынылды.

3. Академияның мамандар дайындауда көпдеңгейлілік, дуальді оқыту, теория мен практиканың сабақтастығы, ғылыми зертханалардың ұйымдастырылуы сынды ерекшеліктері айқындалып, ғылыми-шығармашылық жұмыстарды дамыту мақсатында ұсыныстар анықталды.

4. Хореография өнері саласында қашықтықтан білім беруді ұйымдастыруда академияның тәжірибесі талданып, дәріс және практикалық сабақтарды ұйымдастыруға әдістемелік ұсыныс жасалынды.

5. Ұлттық би өнерінің сан қырлы сипаты, ғалымдардың зерттеу объектісіне айналып отыр. Осы орайда, қазақ ұлттық биінің ғылыми-әдістемелік зертханасының оқу-әдістемелік, ғылымилық, практикалық бағыттарын зерттеп, әрі қарай зертхананы дамытудың жолдары айқындалды.

6. Академияның оқытушыларының қазақ биі пәнін оқытудағы қолданылатын әдіс-тәсілдерінің вариативті формаларын анықтап, орта білім беру деңгейінде А.А. Татидің, А.А. Садыкованың, А.Ш. Шәмшиевтің сабақтары, жоғары білім беру деңгейінде Т.О. Ізімнің, А.К. Кульбекованың оқыту әдіс-тәсілдері анықталды.

7. Хореографиялық факультеттерде оқу процесін ұйымдастыру ең алдымен, ұлттық компонент пен этно-көркемдік білім беруден басталуы керек деп тұжырымдап, «Қазақ халқының дәстүрлі би мәдениеті» атты элективті курс оқу бағдарламасына енгізуге ұсынылды. Зерттеудің нәтижелерін қорытындылай келе, академияның білім беру деңгейлерін негізге ала отырып, ұлттық би өнері саласында мамандарды даярлаудың қазақстандық моделі әзірленді.

8. Қазақ би мектебі орындаушылық мәнердің ерекше эстетикасы және бишіні даярлау жүйесі ретінде көркем мәдениеттің жетістіктерінің ұлттық символына айналуы тиіс:

- қазақ би қимылдарын жіктей отырып, бір-біріне ұқсамайтын қимылдарды бөліп үйрету және олардың ұқсастығы мен ерекшелігін талдау;

- қазақ би мұрасының өзгеріске ұшырамауын қамтамасыз ету, қимылдардың орындау мәнеріне назар аудару;

- қазақ биі пәнін жүргізуде көрнекті педагогтардың әдістемесіне сүйене отырып, дамыту.

Зерттеу жұмысының сыннан өтуі мен жариялануы: Диссертациялық жұмыстың нәтижелері 13 ғылыми басылымдарда жарияланған, оның ішінде:

- Scopus деректер базасына кіретін, халықаралық ғылыми басылымда - 1;
- ҚР ҒЖБМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын басылымдарда - 5;
- халықаралық ғылыми конференция басылымдарында - 4;
- шетелдік ғылыми басылымдарда - 2;
- ҚР ғылыми басылымдарында - 1.

Зерттеу жұмысының құрылымы: Зерттеу жұмысы кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан және пайдаланған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде зерттеу тақырыбының өзектілігін, нысаны, пәні, базасы, мақсаты, міндеттері, болжамы, әдіснамалық негіздері, қолданылған әдістер, теориялық және практикалық маңыздылығы, жаңалығы, қорғауға ұсынылатын қағидалар, зерттеудің сыннан өтуі және диссертациялық жұмыстың құрылымы айқындалған.

«Хореография өнері бағытында мамандарды даярлаудың даму кезеңдері» атты бірінші бөлімде, хореографиялық білім берудің қалыптасу кезеңдерінің әдіснамалық аспектілері ашылады. Шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, хореографиялық білім беру жүйесінің тарихи кезеңдері сараланады, мамандарды дайындаудың ерекшеліктері айқындалады.

«Хореографиялық өнер бағытында кадрлар дайындаудағы Қазақ ұлттық хореография академиясының тәжірибесі мен жетістіктері» атты екінші бөлімде ұлттық хореографиялық жүйе стратегиясын сипаттайтын, әлемдік форматтағы кәсіби хореографиялық білім берудің инновациялық моделі Қазақ ұлттық хореография академиясының көпдеңгейлі білім беру жүйесі талданады. Сонымен қатар, академияның ғылыми-зерттеу және шығармашылық жұмыстарды ұйымдастырудағы жаңашылдығы қарастырылады. Хореография өнері саласында қашықтықтан оқыту жүйесі академияның тәжірибесінің негізінде сарапталып, шет елдік ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, талдау жасалынады.

«Қазақ ұлттық хореография академиясының ұлттық би өнерін дамытудағы негізгі бағыттары» атты үшінші бөлімде Қазақ ұлттық хореография академиясының «Қазақ ұлттық биінің ғылыми-әдістемелік зертханасының» ғылыми бағыты талданып, даму бағытының стратегиялық жоспары айқындалады. Академияның «Қазақ биі» пәнін жүргізген жетекші оқытушыларының педагогикалық технологияларыды қолдану тәсілдері талданып, сабақты жүргізудің вариативті формалары анықталады. Ұлттық биді дамыту негізінде хореограф-мамандар даярлаудың қазақстандық моделін іске асырудың жолдары қарастырылып, «Қазақ халқының дәстүрлі би мәдениеті» элективті курсы әзірленді.

Қорытынды. Хореографиялық білім берудің қазақстандық моделін зерттей отырып, жоғары оқу орындарында білім беруді ұйымдастырудың жолдары

ұсынылды: - жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие үрдісін одан әрі жетілдіруде оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдістерін енгізу;

- оқытушы мен білім алушы арасында кері байланыстың болуы;

- болашақ мамандардың жеке тұлғасын қалыптастыру барысында кешенді, жүйелі, жеке тәсілді қолдану;

- жоғары оқу орындарының біртұтас педагогикалық үрдісінде модельдеу, микро оқыту, тренингтер, іскерлік ойындар сынды оқытудың белсенді әдістерін тиімді пайдалану;

- арнайы пәндермен пәнаралық байланысты күшейту және оқу процесіне үздіксіз педагогикалық практиканы енгізу;

- педагогикалық практика кезінде қалыптастырған жұмыс тәжірибесін пайдалана отырып, болашақ педагог-хореографтарды ғылыми-зерттеу жұмысына кеңінен тарту.

Қазақ ұлттық хореография академиясының көпдеңгейлі білім беру жүйесі ұлттық хореографиялық жүйе стратегиясын сипаттайды және әлемдік форматтағы кәсіби хореографиялық білім берудің инновациялық тәжірибесі болып табылады.

Қазақ ұлттық хореография академиясының тәжірибесін негізге ала отырып, хореография өнері саласында мамандар дайындаудың «қазақстандық моделі» деп - дәстүр мен жаңашылдықтың өзара байланысып, оқытудың білім алушыға бағытталған тәсілін негіздейтін, көпсатылы білім беру жүйесін анықтау арқылы қол жеткізілді.

Зерттеу кезеңі бүкіләлемдік пандемия жағдайына сәйкес келгендіктен, білім алушылармен, оқытушылармен жүргізілген сауалнаманың нәтижесінде қашықтықтан білім беру үрдісін ұйымдастырудағы өзіндік тәсілдері айқындалды.

Қазақ ұлттық хореография академиясының ұлттық би өнерін дамытудағы негізгі бағыттарын айқындауда, елімізде алғаш рет құрылған «Қазақ ұлттық биінің ғылыми-әдістемелік зертханасы» жұмыстарының дамытуға төмендегідей ұсыныс анықталды:

- зертхананың веб-порталын ұйымдастыру. Веб-порталда зертхана туралы, зертхананың мүшелері туралы, зертхана жұмысының негізгі бағыттары туралы қазақ және ағылшын тіліндегі ақпараттармен қамтылса (бұл зертхана мүшелерінің басқа да ғалымдармен ынтымақтастықта жұмыс атқаруына мүмкіндік береді). Сонымен қатар, зертхананың ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелерін жариялау (би өнеріне қатысты барлық мәліметтерді цифрландыруға жол ашады). Аталған ұсыныстар іске асқан жағдайда жас ғалымдарға мемлекеттік тілде ғылыми зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға мүмкіндік береді және ағылшын тілінде порталда жазылған мәліметтер қазақ биінің танымалдылығына, зерттелу деңгейінің дамуына жол ашады.

Қазақ ұлттық хореография академиясының «қазақ биі» пәнін жүргізудің вариативті формалары анықталып, ұлттық би өнерін дамытудың жолдары:

- қазақ би қимылдарын жіктей отырып, бір-біріне ұқсамайтын қимылдарды бөліп үйрету және олардың ұқсастығы мен еркшелігін талдау;

- қазақ би мұрасының өзгеріске ұшырамауын қамтамасыз ету, қимылдардың орындау мәнеріне назар аудару;

- қазақ биі пәнін жүргізуде көрнекті педагогтардың әдістемесіне сүйену;

- ұлттық би өнерінің әрі қарай жетілдіру мақсатында «Қазақ халқының дәстүрлі би мәдениеті» элективті курсын оқу бағдарламасына енгізу ұсынылды.

Диссертациялық жұмыс ҚР МСМ МК «Қазақ ұлттық хореография академиясы» ШЖҚ РМК Педагогика кафедрасының 2023 жылғы 24 наурызында өткен кеңейтілген отырысында талқыланып, қорғауға ұсынылды. Хаттама №7(1).